मातृशिशु सुरक्षामा पाँचथरका आदिवासी लिम्बूहरूको परम्परागत ज्ञान र त्यसमा आएका परिवर्तनहरू

(२०६९)

पेश गर्ने

अरुणा नेम्बाङ्
रोल नं. ४३६/०६४

पेश गरिएको

मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय,
समाजशास्त्र तथा मानवशास्त्र केन्द्रीय विभाग, त्रि. वि. वि. काठमाण्डौ
(एम.ए. समाजशास्त्र शोध पत्रको लागि)

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

समाजशास्त्र तथा मानवशास्त्र विभाग

समाजशास्त्र तथा मानवशास्त्र केन्द्रीय विभाग त्रि. वि. वि.

कीर्तिपुर, काठमाण्डौ

सिफारिस पत्र

समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर तहको उपाधि प्राप्तिको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्नको लागि मेरो निर्देशन र सुपरीवेक्षणमा श्री अरुण नेम्बाङ्ले **"मातृशिशु सुरक्षामा पाँचथरका आदिवासी लिम्बूहरूको परम्परागत ज्ञान र त्यसमा आएका परिवर्तनहरु"** सम्बन्धी एक अध्ययन विषयक यो शोध पत्र तयार पार्नुभएको हो । म उहाँको कार्य प्रति सन्तुष्ट छु र प्रस्तुत शोध पत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनको लागि सिफारिस गर्दछु ।

मिति: २०६९–१२–

श्री नीति अर्याल, खनाल

नीरिक्षक तथा सुपरिवेक्षक

मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकाय,

समाजशास्त्र तथा मानवशास्त्र केन्द्रीय विभाग,

त्रि. वि. वि. काठमाण्डौ

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

समाजशास्त्र तथा मानवशास्त्र विभाग

समाजशास्त्र तथा मानवशास्त्र केन्द्रीय विभाग त्रि. वि. वि. कीर्तिपुर, काठमाण्डौ

शोधपत्र मुल्याङ्कन समितिको स्वीकृती पत्र

श्री अरुणा नेम्बाङ्ले तयार पारी प्रस्तुत गरेको **"मातृशिशु सुरक्षामा पाँचथरका आदिवासी लिम्बूहरुको परम्परागत ज्ञान र त्यसमा आएका परिवर्तनहरु"** विषयक शोध पत्र समाजशास्त्र विषयको स्नातककोत्तर तहको उपाधि प्राप्तिको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका लागि उचित देखिएकोले स्वीकृत गरीन्छ ।

समिति

विभागिय प्रमुखः

प्रा.डा. ओम गुरुङ ....

बाह्य निरिक्षकः

श्री उद्धव राई ....

शोध पत्र निरिक्षकः

श्री नीति अर्याल खनाल ....

मितिः२०६९– १२–

आफ्नो कुरा

प्रत्येक आदिवासीहरुको आ–आफ्नै छुट्टै संस्कार र संस्कृतिहरु हुन्छन् वा विकास गरेका हुन्छन् । यस्तो खालको मौलिक परम्परा र संस्कारले नै तिनलाई एक आर्काबाट फरक समुदायको पहिचान दिएका हुन्छन् । यस्ता परम्परा, संस्कार, संस्कृतिहरुको विकास र विस्तार हजारौ हजार वर्षको अनवरत प्रयोग र अनुभवबाट भएको आदिवासी ज्ञान सीप हुन् । जीवन चलाउन वा दैनीक जीवन पद्दतिलाई सरल र सहज बनाउन गरिएका यस्ता सीप र संस्कारको आफ्नै खालको महत्व छ । तिनै तरिकामा आदिवासी लिम्बू समुदायले गर्भवती महिला र गर्भमा रहेको बच्चाको स्वास्थ्यको लागि ज्ञानहरु विकास गरेका छन् । त्यसैको ज्ञान र सीपको अध्ययन गर्ने उदेश्यले पाँचथर (पान्थर) जिल्लाको पौवा सारतापलाई अध्ययन क्षेत्रको रुपमा छनौट गरी यो शोधपत्र तयार पारिएको छ ।

यो शोधपत्र तयार गर्नको लागि मलाई मार्ग निर्देशन गरिदिनुहुने शोध निर्देशक श्री नीति अर्याल खनाल प्रति हार्दिक आभारी छु । त्यस्तै यो अध्ययनको लागि सूचना दिने पौवा सारतापका सूचनादाताहरु, आदिवासी लिम्बू 'फेदाङ्मा' 'तुम्मिहाङ्हरु', सूचनादाता विभिन्न संघ सस्थाहरु तथा यस अध्ययनमा आफ्नो अमूल्य सल्लाह सुझाब दिने र सहयोग गर्ने मित्र क्षितिज सुब्बा तथा ताराहाङ् तावा प्रति पनि आभार व्यक्त गर्दछु ।

धन्यवाद ।

श्री अरुणा नेम्बाङ्

विषय सूची

अध्याय–१ परिचय पेज – १

१. पृष्ठभूमि १

२. समस्या कथन २

३. अध्ययनको उद्देश्य ३

४. अध्ययनको औचित्य ४

५. अध्ययनका सीमाहरु : ६

अध्याय –२ सन्दर्भ साहित्यको समिक्षा ७

अध्याय –३ अध्ययन पद्दति १०

१) अध्ययन क्षेत्रको छनौटका औचित्य १०

२) अनुसन्धान विधि १०

३) तथ्याङ्क संकलन प्रविधि र सामाग्री ११

४) तथ्याङ्कका स्रोत र प्रकृति १२

५) तथ्याङ्क विश्लेषण विधि १२

अध्याय–४ अध्ययन क्षेत्रको सन्दर्भ १३

१ अध्ययन क्षेत्र (पौवासारताप)को भौगोलिक अवस्थिति १३

२. आदिवासी लिम्बू जातिको इतिहास १३

३. सामाजिक अवस्था १६

अध्याय–५, मातृशिशु सुरक्षाका परम्परागत ज्ञान १९

१. मातृशिशु कल्याणमा आदिवासी लिम्बूहरुको परम्परगत ज्ञान सीप र तरिकाहरू १९

क) लिम्बू महिला गर्भवती भएदेखि गरीने कृयाकलाप १९

ख) बच्चा जन्माउन र जन्मदाको कृयाकलाप वा ज्ञान सीपहरु २७

ग) बच्चा जन्मेपछि गरिने कृयाकलाप २९

२. मातृशिशु कल्याणको ज्ञान सीपमा आएका परिवर्तन र कारणहरु ३२

क) विश्वासमा परिवर्तन ३६

ख) गरीने कृयाकलामा परिवर्तन ३८

३. परम्परागत ज्ञान सीपमा परिवर्तनहुनका कारण ४१

क) आर्थिक पक्ष ४२

ख) सामाजिक र साँस्कृतिक पक्ष ४४

ग) शैक्षिक पक्ष ४५

घ) आमसंचार ४७

ङ) वसाइ सराइ तथा वैदेशिक रोजगार ४८

च) आधुनिक स्वास्थ्य सेवा पद्दति ५०

अध्याय–६, निश्कर्ष र सुझावहरु ५२

१) निश्कर्ष ५२

२) सुझावहरु ५८

सन्दर्भ सामाग्री ६०

अनुसूचीहरु ६२

१) चेक लिष्ट ६२

२) सम्बन्धित फोटाहरु ६३

तालिका सूची

तालिका, शिर्षक पेज नं

तालिका नं – १, अध्ययन क्षेत्रको संयुक्तरुपमा जाति, पेशा, शैक्षिक अवस्थिति – १७

तालिका – २, महिलाको बच्चा उमेर र परम्परागत ज्ञानको प्रयोगको अवस्था – २५

तालिका नं– ३, लिम्बू महिला प्रसुती गराउने समयमा तयारी पारिने समान सूचि –२८

तालिका नं. ४, लिम्बूहरुले आफ्नो परम्परागत ज्ञान सीप अबलम्बन के कति गर्छन –३३

तालिका नं–५, परम्परागत ज्ञानमा परिवर्तन –३४

तालिका नं– ६, परम्परागत ज्ञानमा रहेको सहभागीहरुको विश्वको अवस्था – ३६

तालिका नं–७, प्रजनन्को समयमा सुरक्षाको लागि दिन दिनै गरिने कार्य व्यवहारको अवस्था– ३९

तालिका नं– ८, परम्परागत ज्ञान सीपको प्रयोगमा परिवर्तन हुनका कारणहरुको अवस्था – ४१

लिम्बु भाषामा प्रयोग भएका शब्द, पदावलीको नेपाली अर्थ

लिम्बू **नेपाली**

आप्चारा पक्चाना– दोबाटोमा पूजा गरिने, मन्साइने देवता आत्मा ।
कुदाप– वनको एक आत्मा ।
खजमा– एक आत्मा जसलाई साप्पोक् चोमेनमा पूजिन्छ ।
तक्सङ्वा– शिकारी, लेकतिरको देवता ।
तजमा– एक लिम्बू जातिले पूज्ने आत्मा ।
तुम्मिहाङ्– भद्रभलादेमी मानिस ।
तेन्छामा– मैदानेनी/मैदान्मा बस्ने आत्मा ।
थेबा साम्माङ्– बाजे देवता, जुन लिम्बूहरुको एक मुल देवताहुन ।
फेदाङ्मा – धामी, पुजारी ।
माङ्घो सा?मा– खानामा चोखा, दोख मन्साउने विधि वा मन्साउनु ।
यक– लिम्बूहरुको एक उदगम् स्थान, गढी ।
याक्थुङ्/बा– लिम्बूले आफुलाई लिम्बू भन्ने शब्द ।
याङ्दाङ्– न्वारान ।
युमा साम्माञ्– बजुदेवी, लिम्बूहरुको मुल स्त्री देवता ।
येवा/यावा– लिम्बूहरुको एक पुजारीको वर्ग, समुह जसले मच मार्ने कार्य गर्छ ।
वागोङ्मा– खोला पानी भएको ठाउँमा गर्भ रक्षाको लागि पूजिने एक आत्मा ।
साप्पोक चोमेन– पेट/कोख पूजा, आमा र बच्चाको रक्षा वा सफल प्रसुतीको लागि गरिने पूजा ।
साम्माञ्– देवता जो इश्वर भन्दा तल्लो र च्याञ् (आत्मा) भन्दा माथिको स्तरमा गनिन्छन् ।
सिरिङ्मा– गर्भरक्षाको बेला पूजिने मध्ये एक आत्मा ।
सुगुप्– बच्चा पाउदा मरेकी महिलाको आत्मा, पिसाच ।
हिम (पाङ) साम्माङ्– घर भित्रको कुल देवता, मुल देवता ।